

HELENA SŁOTWIŃSKA

ROZWÓJ POSTAW RELIGIJNYCH

Zmieniające się warunki społeczno-polityczne, w jakich żyją katechizowane dzieci i młodzież, powodują istotne przeobrażenia w ich mentalności i religijności. Na kształt religijności młodego człowieka wpływają zarówno czynniki zewnętrzne, jak i wewnętrzne. Wśród czynników zewnętrznych wymienia się m.in. szybki rozwój nauki i techniki, unifikacyjne widzenie świata, zmiany społeczne i demokratyczne, laicyzację, zmiany ogólnej stopy życiowej społeczeństwa i poszczególnych jednostek. Katecheza w swojej działalności dydaktyczno-wychowawczej stale wychodzi naprzeciw potrzebom katechizowanych nie tylko poprzez przekaz niezbędного kompendium wiedzy, ale także – a może przede wszystkim – przez kształtowanie właściwych postaw religijnych, prowadzących do prawdziwej dojrzałości chrześcijańskiej. Postawy religijne wśród bardzo wielu postaw, które są kształtowane w trakcie życia człowieka, stanowią szczególną formę, bo odnoszą się do rzeczywistości transcendentnej.

Punktem wyjścia w niniejszych rozważaniach na temat rozwoju postaw religijnych będzie omówienie kwestii, czym jest religia i religijność (I). Następnie przedstawione zostanie pojęcie postawy religijnej, jej rodzaje i rozwój (II). Na koniec dokonana zostanie charakterystyka dojrzałej postawy religijnej (III).

I. RELIGIA I RELIGIJNOŚĆ

R e l i g i a w szerokim sensie tego słowa to „całkowite przyłgnięcie duszy ku wartościom”¹. Rzecz oczywista, że będą to dla jednostki wartości najbardziej doniosłe, najważniejsze. Religia we właściwym znaczeniu to „przejawiająca się w myśleniu, odczuwaniu, pragnieniu i postępowaniu wiara w istnienie nadprzyrodzonych, osobowych lub bezosobowych mocy, od których człowiek czuje się zależny, które stara się sobie pozyskać albo ku którym usiłuje się wznieść”² Przytoczona definicja religii³ podkreśla szczególnie, że człowiek religijny:

– przyjmuje istnienie jakichś osobowych lub bezosobowych mocy i czuje się od nich zależny;

– usiłuje z mocami tymi wejść w kontakt, połączyć się z nimi;

– stara się te moce sobie zjednać⁴

Warto także przypomnieć jeszcze jedną definicję religii, umieszczoną w *Słowniku Teologicznym*: „religia, to całokształt przeżyć i postaw osobistych oraz wydarzeń i struktur społeczno-kulturowych, wyrażających w różny sposób relacje zależności człowieka od rzeczywistości ponadświatowej (transcendentalnej)”⁵

Pojęcie „religia”⁶ można rozpatrywać w jego znaczeniu przedmiotowym i podmiotowym. Religia rozumiana przedmiotowo oznacza zespół prawd, norm postępowania, czynności obrzędowych, instytucji, które wyjaśniają i regulują stosunek człowieka jako jednostki czy członka grupy społecznej do Boga⁷ Natomiast religię w jej znaczeniu podmiotowym stanowi indywidual-

¹ W. P r ę ż y n a. *Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka*. Lublin 1981 s. 42.

² Tamże.

³ Podana definicja religii jest określeniem ogólnym, obejmującym wszelkie historycznie istniejące postacie religii. Definicje bardziej szczegółowe łączą się z poszczególnymi systemami religijnymi. Dla tego artykułu istotne jest pojęcie religii przyjmowane w ramach chrześcijaństwa.

⁴ Za: A. J. N o w a k. *Identyfikacja postaw*. Lublin 2000 s. 34.

⁵ *Słownik Teologiczny*. Red. A. Zuberbier. T. 2. Katowice 1989 s. 198.

⁶ Etymologia łacińskiego słowa *religio*, od którego pochodzi spolszczone „religia”, nie jest dotychczas ustalona. Cynceron np. „religię” wyprowadza od słowa *religere* ‘zajmować się czymś, wnikliwie coś przemyśleć’, natomiast św. Augustyn i Laktancjusz od słowa *religare* ‘wiązać się z czymś, szukać połączeń (w tym wypadku z Bogiem)’

⁷ J. P a s t u s z k a. *Osobowość a religijność człowieka. Analiza psychologiczna*. „Roczniki Filozoficzne” 12:1964 z. 4 s. 9.

ne przeżywanie i realizowanie tego stosunku. Z psychologicznego punktu widzenia istotne znaczenie ma właśnie to drugie, podmiotowe rozumienie religii. Religia chrześcijańska jest religią personalną.

J. Pastuszka, określając religię, stwierdza: „Religia oznacza czynność wykonywaną z szacunkiem, ze czcią, z lękiem; czynność niezwykłą, zwróconą ku Bogu”⁸ Autor ten podkreśla, że czynności religijne są wykonywane ze czcią i z lękiem, a przecież człowiek obdarowany łaską wiary nie przeżywa lęku sprawując Paschalne Misterium, które Chrystus zlecił sprawować na Jego pamiątkę (por. Łk 22, 18-20). Owszem, sprawuje Paschalne Misterium z szacunkiem, z wiedzą, że Bóg kocha człowieka, kocha grzesznika; jest przyjacielem człowieka (por. J 15, 12-17). Bóg jest przebogaty w swoim miłosierdziu. Apostoł Jan stanowczo podkreśla: „W miłości nie ma lęku, doskonała miłość usuwa lęk, ponieważ lęk kryje w sobie przeczucie kary. Ten zaś, który się lęka, nie wydoskonał się w miłości” (1 J 4, 18). Czynności wykonywane ze czcią, z szacunkiem, związane z komponentą lęku dotyczą postawy religijnej. Dzięki łasce wiary człowiek rozumie Boga poprawnie, albowiem wierząc w Chrystusa, „widzi” to, co Chrystus, tzn. widzi przez Chrystusa Boga w trzech Osobach. Miłość stanowi istotę życia wewnętrznego Trójcy Przenajświętszej. Tylko na Osobowej Drodze, którą jest Jezus Chrystus, można poznać, kim jest Prawdziwy Bóg. W Jezusie Chrystusie Boska Osoba wyrażała się w ludzkiej osobowości, posiadała ludzki model zachowania⁹

Biorąc pod uwagę antropologiczny aspekt religijności człowieka, przez r e l i g i j n o ś ć rozumie się akceptację wartości kultury, w której wyrasta i wychowuje się człowiek; do tychże wartości należy również w sposób bezwzględny określona idea Boga. Wartości te są dla danej kultury i osoby najbardziej doniosłe i ważne¹⁰

Wymiary religijności są zasadniczo wymiarami człowieka, religijność bowiem jest osadzona w psychice jednostki. Postawą uczuciowości, świadomości i działalności religijnej jest zespół cech i właściwości struktury psychicznej człowieka religijnego. Właściwości te kształtują się w określonych warunkach egzystencjalnych, pod wpływem oddziaływania zmiennych czynników jego środowiska oraz zespołu procesów i mechanizmów psychicznych biorących udział w formowaniu relacji podmiotu z przedmiotem religijnym.

⁸ Tamże.

⁹ N o w a k. *Identyfikacja postaw* s. 31.

¹⁰ Tamże.

J. Makselon wyodrębnił cztery główne źródła religijności człowieka, a mianowicie: instynkt religijny, lęk, potrzeby i doświadczenie własnej ograniczoności¹¹

Mówiąc o typach religijności, najczęściej wymienia się dwa podstawowe: religijność zewnętrzną i religijność wewnętrzną.

Religijność zewnętrzna służy zdobyciu poczucia bezpieczeństwa, pozycji społecznej. Nie uwzględnia się w niej całości prawd religijnych, lecz wybiera się to, co zgadza się z własnym interesem jednostki. Religijność ta jest mało zróżnicowana, schematyczna i ma cechy ekskluzywizmu, albowiem faworyzuje tzw. prowincjonalizm i szufladkowanie. Człowiek o religijności zewnętrznej widzi zwłaszcza społeczne jej funkcje (np. to, że daje ona poczucie związku z grupą społeczną), praktykuje okolicznościowo i pod wpływem drugorzędnych motywów. Religijność ta ogranicza się zwykle do bezdusznego wykonywania pewnych gestów, znaków i obrzędów.

Religijność wewnętrzna natomiast przenika całe życie człowieka, łączy potrzeby i wartości jednostki z normami społecznymi, jest więc bardziej refleksyjna i zróżnicowana, osobowa i uniwersalna, nastawiona na braterstwo, miłość bliźniego, życzliwość. Wartość religijna dla jednostek o religijności wewnętrznej jest absolutnie najważniejsza. Żyjąc taką religijnością, poszukuje się pokornie głębszych wartości i chętnie także uczestniczy we wspólnocie¹²

W ostatnich latach szczególnego znaczenia nabrała typologia wyróżniająca tzw. religijność personalną i apersonalną. Zdaniem R. Jaworskiego¹³ religijność personalna jest angażującą człowieka formą przeżywania kontaktu z Bogiem osobowym. Człowiek jako podmiot relacji religijnej w partnerskim dialogu z Bogiem angażuje całe swoje „ja” w bezpośrednie i aktualne spotkanie „Ty” Boga. W swoich aktach człowiek czuje się wolny i twórczy, świadomy swego celu i własnej chrześcijańskiej godności. Ma on świadomość, że tworzy swój stosunek do Boga i czuje się za to odpowiedzialny. Relacja między Bogiem i człowiekiem ma tu charakter wzajemnej dynamicznej obecności i miłości.

Religijność apersonalna jest to forma przeżywania kontaktu człowieka z Bogiem traktowanym na sposób „rzeczy”, „instrumentu”

¹¹ J. Makselon. *Człowiek jako istota religijna*. W: *Psychologia dla teologów*. Red. J. Makselon. Kraków 1995 s. 256-260.

¹² Tamże s. 263-264.

¹³ R. Jaworski. *Psychologiczne korelaty religijności personalnej*. Lublin 1989 s. 50-68.

zaspokajającego egotyczne potrzeby człowieka. Ma ona najczęściej formę jednostronnego monologu. Formy religijności apersonalnej oparte są na naśladownictwie i noszą cechy przesądów. W przeżywaniu związku z Bogiem człowiek czuje się często przymuszany zewnątrz albo jest w tym związku bierny i obojętny. Brak poczucia odpowiedzialności za stan tej relacji uwalnia go od twórczego jej pogłębienia i szukania dla niej nowych form wyrazu. Religia i Bóg stają się wartościami peryferyjnymi, zewnętrznymi i odizolowanymi od innych sfer życia.

W. Piwowarski na podstawie badań socjologicznych wyróżnia cztery typy religijności: typ religijno-konfesyjny, rytualny, moralistyczny i niezdecydowany.

Ludzie o typie religijno-konfesyjnym, bardzo mocno podkreślają swoją więź z Bogiem i Kościołem. Rytualiści za coś najważniejszego w religijności uważają praktyki kościelne. U reprezentujących typ moralistyczny religijności na pierwszym planie w przeżywaniu wiary jest powinność moralna. Typ religijności niezdecydowany charakteryzuje się chwiejnością i brakiem świadomego zaangażowania¹⁴

Należy podkreślić, że wewnętrznym i zarazem podstawowym elementem relacji człowieka do Boga jest *p r z e ż y c i e r e l i g i j n e*. Najogólniej można powiedzieć, że jest to proces „odniesienia” podmiotu do przedmiotu, do Boga. Tak rozumiane przeżycie w dotychczasowej psychologii religii było traktowane na ogół jako proces chwilowy. Tymczasem życie religijne nie wyczerpuje się w pojedynczym przeżyciu. Składa się ono z całego zespołu przeżyć, doznań i doświadczeń, które są ześrodkowane na przedmiocie religijnym. Przy tym są to procesy głęboko osadzone w psychice człowieka i przebiegają z zachowaniem indywidualnych cech poszczególnej jednostki, więcej nawet: cechy te swoiście zabarwiają całokształt przeżyć religijnych człowieka, formując jego religijność. Tak rozumiana religijność jest „formą osobistych przeżyć religijnych człowieka, bezpośrednim, wyrośłym z jego osobowości, stosunkiem do Boga”¹⁵ Religijność ta (przeżycia religijne), niezależnie od szczegółowych form, w jakich się pojawia u poszczególnych jednostek, ma jednocześnie pewne elementy zasadnicze, charakteryzujące jej strukturę. Elementy te zostaną teraz pokrótce przedstawione¹⁶

¹⁴ W. P i w o w a r s k i. *Religijność wiejska w warunkach urbanizacji*. Warszawa 1971 s. 422-424.

¹⁵ P a s t u s z k a. *Osobowość a religijność człowieka* s. 9.

¹⁶ P r ę ż y n a. *Funkcja postawy religijnej* s. 43.

Cechą charakterystyczną istoty przeżycia religijnego jest jego ścisła łączność z przedmiotem jako swoim korelatem, samo zaś zetknięcie się z nim rozpoczyna się od procesów poznawczych, które towarzyszą rozwojowi przeżycia religijnego. Ich udział w poszczególnych przypadkach może być jednak różny. Procesy poznawczo-intelektualne mogą więc spełniać funkcję przewodnią, zasadniczą, ale mogą też zejść do roli elementu drugorzędnego, gdy zostaną przesłonięte elementami uczuciowymi. Zależy to od poziomu intelektualnego jednostki, od cech jej osobowości, inny też bywa ich udział w przeżyciu religijnym dzieci, a inny w przeżyciu religijnym człowieka dorosłego. Zasadniczo jednak element intelektualno-poznawczy jest istotnym komponentem przeżycia religijnego.

Przeżycie religijne nie jest jednak wyłącznie myśleniem o Bogu, jest ono także przeżyciem wartości, przeżyciem spotkania z Absolutem i konfrontacji Jego nieskończoności z własną ograniczonością. Istotny udział w tym przeżyciu ma uczucie. Jego udział w procesie formowania się przekonań religijnych bywa bardzo znaczny, a nieraz nawet decydujący. Należy jednak podkreślić, że uczucie nie wyczerpuje treści przeżycia religijnego, które jest stopem nierozdzielnych elementów poznawczych i uczuciowych¹⁷

Przeżycie religijne nie stanowi odrębnej funkcji życia psychicznego w tym znaczeniu, aby biorące w nim udział procesy psychiczne zatraciły swój typowy charakter. Życie religijne podlega tym samym prawom psychicznym, co każde inne zjawisko będące treścią przeżyć człowieka. Odrębność przeżyć religijnych wywodzi się jedynie z przedmiotu, ku któremu się zwracają, a nie jakiejś odmiennej funkcjonalnej prawidłowości. Przeżycia religijne nie stanowią jakiegoś obcego ciała, lecz są organicznie włączone w całość życia psychicznego¹⁸

Analiza religijności podmiotu ujawnia związek treści religijnych z czynnikami psychologicznymi. Indywidualny sposób przeżywania i realizowania stosunku jednostki do przedmiotu religijnego można ująć w pojęciu *p o s t a w y r e l i g i j n e j*. Jej struktura jest analogiczna do postawy psychologicznej w ogólności. Specyfikę nadaje jej religijna treść przedmiotu, zawarta w nadrzędnym pojęciu nadprzyrodzoności i pojęciach tę rzeczywistość opisujących. Postawa pozwala rozpatrywać złożone życie religijne jednostki jako pewną całość, osadzoną w osobowości jednostki, będącą jej wyrazem w swoich komponentach: poznawczo-przekonaniowym, emocjonal-

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże s. 44.

no-wartościującym, wolitywnym i tendencjach do podejmowania działań. Postawa jako syntetyczna i dynamiczna struktura organizuje aktywność jednostki ukierunkowaną na określony przedmiot religijny¹⁹

Postawa religijna zaczyna kształtować się w osobie, która zawarła przymierze z Chrystusem w sakramencie chrztu świętego. W takiej osobie głównym przedmiotem wszystkich jej odniesień, postaw jest Chrystus (por. Rz 8, 35-39). Ta zasadnicza postawa wobec Chrystusa rzutuje na wszystkie relacje – do ludzi, rzeczy, sytuacji.

W kontekście chrześcijańskim wiara oznacza „odpowiedź człowieka daną Bogu, który mu się objawia w Chrystusie” Bóg objawia się człowiekowi w świecie przez bogactwo stworzeń. Objawia się także w historii ludzkiej, w którą wkracza jako Zbawiciel. Wychodzi więc człowiekowi naprzeciw z ogromną miłością. Z ksiąg Starego i Nowego Testamentu wynika, że Bóg, objawiając się człowiekowi jako Stwórca i Zbawiciel, wzywa go do wiary, zawierzenia i wypływającego stąd dobrowolnego posłuszeństwa i współdziałania.

Na kartach Starego Testamentu wiara określana jest przez postawę ufności (zaufania) Bożym obietnicom i postawę posłuszeństwa przykazaniom. To zakłada poznanie i uznanie zbawczego działania Boga, które czy to już się dokonało, czy też jest obiecane (zapowiedziane). Za przykład takiej postawy może posłużyć Abraham (por. Rdz 15, 2-6). W Nowym Testamencie Bóg przemawia do człowieka najbardziej bezpośrednio – przez swojego Syna, Jezusa Chrystusa. Jezus domaga się wiary w Siebie i w Tego, który Go posłał. Tam, gdzie nie napotyka takiej postawy, nie może pojednać człowieka z Bogiem, nie może go obdarzyć życiem Bożym, gdyż te dary wymagają świadomego, dobrowolnego przyjęcia.

Jezus powołuje uczniów, wybiera spośród nich Apostołów, by głosili Ewangelię, tzn. Dobrą Nowinę. Mają swym słowem budzić wiarę konieczną do zbawienia: „Kto uwierzy i przyjmie chrzest, będzie zbawiony; a kto nie uwierzy, będzie potępiony” (Mk 16, 16). Zarówno Ewangelie, jak i Listy apostołskie uczą, że usprawiedliwienia i zbawienia można dostąpić jedynie przez wiarę w Jezusa Chrystusa i przez płynące z tej wiary postępowanie (Rz 3,21-26; 5, 1-11; Ga 2, 15-16). Postępować zgodnie z wiarą w Jezusa znaczy przede wszystkim wypełniać przykazanie miłości bliźniego,

¹⁹ W. C h a i m. *Psychologiczna analiza religijności niespójnej*. Lublin 1991 s. 23.

które zawiera w sobie wszystkie inne przykazania. Wiara bez uczynków jest martwa (por. J 2, 26), wiara bez miłości nic nie daje (por. 1 Kor 13, 2).

Każdy, kto wierzy i zgodnie z wiarą postępuje, świadczy o niej i przekazuje ją innym. Wszyscy też w ten sposób przyczyniają się do tego, by dziedzictwo wiary było coraz lepiej rozumiane i docierało do następnych pokoleń nie uszczuplone i nie skażone. Odpowiedzialność za to spoczywa szczególnie na Nauczycielskim Urzędzie Kościoła, na papieżu i biskupach, którzy jako następcy Apostołów otrzymali niezawodny charyzmat prawdy (por. KO 8) – nieomyślność.

W życiu każdego człowieka wiara ulega rozwojowi. Bóg rozpoczyna w człowieku to dzieło swoją łaską, jak poucza Jezus: „Nikt nie może przyjść do Mnie, jeżeli mu to nie zostało dane przez Ojca” (J 6, 65), a potem wspomaga jego dojrzewanie aż do momentu, gdy wiara przechodzi w widzenie Boga twarzą w twarz w życiu wiecznym człowieka zbawionego.

Dziecku przekazuje się wiarę w sposób przystosowany do jego możliwości, a przyjmuje ją ono na mocy zaufania do rodziców i katechetów. Młody człowiek musi sam przemyśleć, dlaczego wierzy, uznać wiarygodność Kościoła, Jezusa Chrystusa i Jego Ewangelii. Rozwojowi wiary służy katechizacja, modlitwa, udział w liturgii, a nade wszystko życie sakramentalne. Wiarę umacnia zgodne z sumieniem postępowanie, gdyż wymaga ono powtarzania świadomego wyboru odpowiadającego wyznawanej wierze. Życie sakramentalne²⁰ w istotny sposób warunkuje i kształtuje prawdziwe postawy religijne. Wiara chrześcijańska oznacza zarówno nadprzyrodzone uzdolnienie do poznania i przyjęcia objawiającego się i zbawiającego nas Boga, jak również umożliwia przez akty wiary poznanie słowa Bożego jako rzeczywistości mowy Boga do nas.

Chrześcijańska zaś nadzieja jest nadprzyrodzonym uzdolnieniem i aktem, dzięki któremu obiecany nam przez objawiającego się i zbawiającego nas Boga świat wartości przeżywamy jako osiągalny na mocy Bożej obietnicy. Powszechnie uważamy, że nasza chrześcijańska nadzieja dotyczy wiecznego zbawienia. Ostatecznie zbawienie sprowadza się do uszczęśliwiającej komunii z Bogiem i całym Bożym stworzeniem²¹

Komunia urzeczywistnia się poprzez miłość rozumianą jako wzajemne bytowanie na sposób daru. Właśnie w taką zdolność nadprzyrodzonego miłowa-

²⁰ Por. A. J. N o w a k. *Osobowość sakramentalna*. Lublin 1997.

²¹ W. S ł o m k a. *Źródła postaw i życia religijnego*. Lublin 1996 s. 9.

nia wyposaża nas Bóg. Powołuje nas do życia taką miłością, by nadzieja nasza była niezawodna: „A nadzieja zawieść nie może, ponieważ miłość Boża rozlana jest w sercach naszych przez Ducha Świętego, który został nam dany” (Rz 5, 5).

Miłowanie na podobieństwo tej miłości, jaką Bóg nas umiłował i do jakiej nas powołuje i uzdalnia, stanowi samą istotę postaw i życia chrześcijańskiego. Miłość stanowi też o doskonałości i świętości tych postaw i życia, i to tak głęboko, że Jezus Chrystus orzekł, iż po tym będzie można rozpoznawać prawdziwych uczniów Jego: „Przykazanie nowe daję wam, abyście się wzajemnie miłowali tak, jak Ja was umiłowalem; żebyście i wy tak się miłowali wzajemnie. Po tym wszyscy poznają, żeście uczniami moimi, jeśli będziecie się wzajemnie miłowali” (J 13, 34-35).

Sakramentalny charakter postaw i życia chrześcijańskiego czerpie swą głębię nie tylko z siedmiu znaków sakramentalnych w Kościele. Otrzymują ją również z sakramentalności samego Kościoła oraz z sakramentalności człowieczeństwa Jezusa Chrystusa. To z mocy osobowego zjednoczenia bóstwa i człowieczeństwa w Jezusie Chrystusie człowieczeństwo to oznacza i uobecnia bóstwo Syna Bożego tak mocno, że Jezus Chrystus mógł powiedzieć: „Ja i Ojciec jedno jesteśmy” (J 10, 30) oraz: „Kto Mnie zobaczył, zobaczył także i Ojca” (J 14, 9). To także z mocy swego wszczęcia w Chrystusa i swej mistycznej tożsamości z Chrystusem cały Kościół Chrystusowy jest sakramentalny. Jest znakiem, który uobecnia Jezusa Chrystusa w Jego dziele objawiania Ojca i zbawiania świata, odwołuje się do chrześcijańskiej wiary, nadziei i miłości oraz do siedmiu sakramentów świętych²²

Wiara jest sprawą rozumu, woli i serca – całej osoby ludzkiej, działającej pod wpływem łaski. W miarę dojrzewania człowiek uświadamia sobie piękno i mądrość nauki Chrystusa, coraz więcej także rozumie z tajemnicy Boga, zdając sobie jednocześnie sprawę, że nigdy jej nie zgłębi, gdyż przewyższa ona rozum ludzki. Zawsze więc wiara, choćby bardzo głęboka, pozostanie wiarą, tzn. dobrowolnym zawierzeniem i posłuszeństwem objawiającemu się Bogu (por. KO 5). Wiara jako zadanie polega również na obowiązku dawania świadectwa o Chrystusie przez życie chrześcijańskie. Jezus nie pozostawia cienia wątpliwości co do tego, że wiara nie jest talentem zakopanym w ziemi (por. Mt 25, 14-30), czymś, co należy ukrywać lub czego należy się wsty-

²² Tamże.

dzie. Wręcz przeciwnie – Chrystus wymaga przyznania się do Niego przed ludźmi (por. Mt 10, 32). Wynika to z faktu, że Ewangelia została przyniesiona przez Chrystusa dla całego świata. Wyznawcy Jezusa, uczestniczący na mocy sakramentu chrztu i łaski wiary w prorockiej misji Chrystusa i Kościoła, przeznaczeni są do apostołstwa, polegającego na przekazywaniu tej Ewangelii światu, na realizowaniu Chrystusowego nakazu misyjnego w sposób właściwy dla swojego stanu (por. DA 16; ChL 28), tj. poprzez świadectwo życia chrześcijańskiego. Obowiązek ten wynika również z samej natury łaski wiary, która jest dana ze względu na innych. Przywilej poznania Chrystusa jest posłannictwem. Chęć podzielenia się z innymi posiadany darem powinna być wewnętrznym pragnieniem każdego chrześcijanina, pod warunkiem że ma on świadomość, jak wielki dar jest jego udziałem. Przyniesiona przez Chrystusa Dobra Nowina ma, według zamiaru Bożego, nie tylko dotrzeć do wszystkich ludzi, ale ma przemieniać cały świat i wszystkie wymiary ludzkiego życia. To właśnie chrześcijanin ma ewangelizować w swoich środowiskach życia i pracy, przepajać całą rzeczywistość duchem chrześcijańskim i ewangelicznym (por. KK 1; ChL 23). Postawa wiary to odpowiedź dana Bogu przez człowieka wszystkim, co go stanowi: rozumem, wolą, uczuciem, ciałem, decyzjami i wyborami w życiu.

II. POSTAWA RELIGIJNA

Czymże jest więc postawa religijna? Jeszcze raz należy przypomnieć, że nie ma jakichś specyficznych postaw religijnych. Jak już wcześniej zostało wspomniane, struktura postawy religijnej i postawy psychologicznej w ogóle jest analogiczna. O religijnym charakterze postawy decyduje tylko religijna treść przedmiotu. Religijna więc będzie ta postawa, której przedmiot ze względu na swoją treść przynależy do religii (w znaczeniu przedmiotowym). Przedmiotem postawy religijnej może być Bóg, Kościół, ksiądz jako reprezentant Kościoła itd. Wydaje się jednak, że głównym elementem pojęcia religii jest nadprzyrodzoność łącznie z pojęciem Boga²³

Ten aspekt religii ma podstawowe znaczenie także z psychologicznego punktu widzenia. Odnalezienie przez człowieka wartości poza kręgiem rzeczywistości doczesnej, odczytanie i zaakceptowanie jej jako wartości absolutnej,

²³ P r ę ż y n a. *Funkcja postawy religijnej* s. 45.

najwyższej jest momentem centralnym w procesie oddziaływania religii na osobowość człowieka. Z tych też powodów pojęcie przedmiotu postawy religijnej, przyjęte w niniejszym artykule, zawężono do aspektu nadprzyrodzoności w rozumieniu chrześcijańskim. Przyjęta postawa religijna będzie rozumiana jako względnie stałe, pozytywne lub negatywne, ustosunkowanie się (intelektualno-przekonaniowe, emocjonalno-motywacyjne i behawioralne) jednostki do nadprzyrodzoności²⁴ Podobnie postawę religijną ujmuje W. Chaim. Twierdzi on bowiem, że postawa religijna jest to względnie stałe, pozytywne lub negatywne ustosunkowanie się, które wyraża się w gotowości podmiotu do pozytywnych lub negatywnych reakcji intelektualno-orientacyjnych, emocjonalno-motywacyjnych oraz behawioralnych wobec nadprzyrodzoności jako przedmiotu²⁵

Przedmiot religijny (nadprzyrodzoność i pojęcia ją opisujące), zyskując znaczenie dla jednostki, jest włączany w strukturę jej osobowości i uzyskuje jako poznawcza reprezentacja charakter pewnej całości, w której niektóre jego elementy stają się psychologicznie centralne (bliskie), a inne peryferyjne (odległe). W zależności od indywidualnego doświadczenia w kontakcie z przedmiotem, od posiadanych informacji na jego temat przedmiot postawy religijnej uzyskuje w strukturze osobowości jednostki określony profil, będący subiektywnym odzwierciedleniem stopnia włączenia poszczególnych elementów przedmiotu w strukturę postawy. Poszczególnym pojęciom towarzyszy bowiem odpowiednie zabarwienie emocjonalne i przypisywanie wartości. Zdarza się, że pojęcie (przekonanie) o centralnym znaczeniu w obiektywnym systemie przekonań ma peryferyjne znaczenie w subiektywnym systemie przekonań. Na stopień centralności przedmiotu czy jakiegoś jego aspektu wpływa siła motywacji religijnej. Wysoki stopień centralności przedmiotu jest zazwyczaj związany z posiadaniem przez jednostkę większej ilości informacji związanych z przedmiotem oraz z wysokim stopniem włączenia przedmiotu w łańcuch ważnych dla niej środków i celów (wartości)²⁶

Szukając innych jeszcze określeń postawy religijnej, można przytoczyć definicje zaproponowane przez E. Wilemskiego i N. Han-Igiewicz. E. Wilemski uważa, że postawa religijna jest „stanem i ukierunkowaniem umysłu i woli, dzięki któremu człowiek uznaje w myśl określeń Kościoła rzeczywiste istnienie jedyne Boga osobowego, ujmuje sens swojego ja i otaczającego

²⁴ Tamże.

²⁵ C h a i m. *Psychologiczna analiza religijności* s. 23.

²⁶ Tamże.

świata w stosunku do Niego, oddaje Mu należną cześć, stosuje osobiste postępowanie do Jego praw”²⁷ Natomiast N. Han-Ilgiewicz twierdzi, że postawa religijna to „postawa względem pewnej wartości nadrzędnej”; obejmuje ona: „selektywność, trwanie, manifestacyjność oraz stały wysiłek człowieka w kierunku obranej wartości dominującej” Ujawnia się ona tak u jednostek praktykujących, jak i niepraktykujących²⁸

J. Bazylak przez postawę religijną rozumie odnoszenie się człowieka na linii przekonaniowo-poznawczej, efektywno-dążeńiowej i behawioralnej do treści uważanych za religijne. Zwraca uwagę, że stosunkowo trudno jest ustalić kryterium odróżniania, co jest postawą religijną, a co jakąś inną. Wymienia trzy takie kryteria: treści, świadomości oraz znaków i symboli. Biorąc pod uwagę kryterium treści, postawą religijną jest ta, która ma religijną treść odniesienia: Boga, duszę, życie wieczne, objawienie, „tamten świat” itp. Jeżeli zaś uwzględni się kryterium świadomości, to wówczas religijną jest ta postawa, którą świadomość człowieka, a raczej grupy społecznej, określa świadomie jako religijną, np. jakaś czynność jest uważana za religijną, jakieś postępowanie zgodne ze wskazaniem Ewangelii itp. W końcu uwzględniając kryterium znaków i symboli, należy pamiętać, że wśród znaków największą rolę odgrywają znaki językowe, które mają charakter religijny i określają granicę między postawą religijną a pozareligijną (np. mity, rytury, terminy, sakramenty itp.)²⁹

Po zapoznaniu się z różnymi definicjami postawy religijnej należy jeszcze wspomnieć o rodzajach postaw religijnych.

Trybusiewicz wyróżnia trzy rodzaje postaw religijnych: tradycjonalistyczne, emocjonalistyczne i intelektualistyczne. W postawach tradycjonalistycznych na plan pierwszy wysuwa się spełnianie praktyk religijnych bez głębszego zaangażowania się w życie wiarą. Ten typ postawy motywuje głównie potrzeba afiliacji. Na skutek powyższego postawa taka często ulega zmianie przy zmianie środowiska. Postawy emocjonalistyczne, charakteryzują się głównie uczuciowym podejściem do religii. Ten typ postawy motywuje głównie niezaspokojona potrzeba bezpieczeństwa i związane z nią poczucie lęku. Postawa religijna miałaby, według autora,

²⁷ E. W i l e m s k i, S. P r u ś. *Wpływ środowiska psycho-społecznego na kształtowanie się postawy religijnej współczesnej młodzieży*. „Collectanea Theologica” 35:1964 fasc. 1-4 s. 81.

²⁸ N. H a n I l g i e w i c z. *Potrzeby psychiczne dziecka*. Warszawa 1957 s. 337.

²⁹ J. B a z y l a k. *Postawy religijne młodzieży i ich związki z wybranymi elementami osobowości*. Warszawa 1984 s. 14.

redukować poczucie lęku i zaspokajać potrzebę bezpieczeństwa. W końcu postawy intelektualistyczne, według tegoż autora najwłaściwsze, cechuje zwłaszcza potrzeba poznawcza, duża tolerancja i odrzucenie zewnętrznych form religijności³⁰

J. Mariański wyróżnia, z punktu widzenia socjologa, cztery postawy religijne: wierzących i praktykujących, wierzących i niepraktykujących, niewierzących i praktykujących oraz niewierzących i niepraktykujących³¹

Relację podmiotu, czyli człowieka, do przedmiotu postawy, czyli Boga, określa się mianem *p r z e ż y c i a r e l i g i j n e g o*. Jest to podmiotowy aspekt religii. Przeżycie religijne dokonuje się na pewnej bazie intelektualno-poznawczej człowieka. Każdy podmiot postawy ma jakiś zakres wiedzy o Bogu. Ten zakres jest różny w poszczególnych przypadkach. Zawsze jednak powiązany jest z przeżyciem tej wartości, którą jest Bóg-Absolut. Jawi się On w przeżyciu człowieka jako nieskończony, nieograniczony jako dobry lub surowy, jako bliski, a nieraz jako bardzo daleki. Główną w tym rolę odgrywa uczucie, które razem z elementem poznawczym stanowi istotę przeżycia religijnego. G. W. Allport uważa, że przeżycie to „jest [...] stopem nierozdzielnych elementów poznawczych i uczuciowych”³²

W przeżyciu religijnym Bóg jawi się człowiekowi jako wartość normatywna, tzn. jako ktoś, kto pokazuje, jak postępować, jaką przyjąć hierarchię wartości i jak należy żyć. Dlatego jako element dopełniający przeżycie religijne pojawia się działanie. Wyływa ono z religijnego przeżycia i jest jego konsekwencją³³

Geneza i rozwój postawy religijnej podlega podobnym prawom psychologicznym jak każda inna postawa. Jej strukturę tworzą również te same komponenty, a ich udział w postawie religijnej nie musi być maksymalny dla każdego z nich. Mogą być postawy bądź o przewadze elementów intelektualnych czy emocjonalnych lub z dominacją tendencji do działania, bądź też o proporcjonalnym układzie poszczególnych trzech czynników.

Genezy postawy religijnej i jej rozwoju (podobnie jak religijności) należy szukać już w dzieciństwie w prostych przeżyciach religijnych. W tym okresie o formowaniu się postawy religijnej decydują nie tyle potrzeby i informacje

³⁰ Za: J. B i e l e c k i. *Wybrane zagadnienia psychologii*. Warszawa 1986 s. 106.

³¹ Tamże.

³² G. W. A l l p o r t. *The Individual and His Religion*. New York 1960 s. 16 n.

³³ B i e l e c k i. *Wybrane zagadnienia psychologii* s. 105.

o „przedmiocie” religijnym, co raczej środowisko społeczne, a szczególnie rodzina i katecheza³⁴

Szczególnie w początkowym okresie, tj. do siódmego roku życia, rodzina ma podstawowy wpływ na kształtowanie się postawy religijnej. Badania psychologiczne i socjologiczne wskazują, że dzieci przejmują na ogół taką postawę wobec religii, jaką mają ich rodzice, co nie zawsze bywa pomocne w procesie katechizacji³⁵. Wraz z podjęciem katechizacji postawa katechizowanego jest kształtowana na katechezie. Ponadto młody człowiek, dojrzewając, wchodzi w grupę rówieśników. Te wszystkie grupy, małe i duże, formalne i nieformalne, pierwotne i wtórne, mają wielki wpływ na kształtowanie się u młodego człowieka postawy religijnej. Jeśli w takiej grupie jednostka zauważy, że wartości religijne są przez członków grupy akceptowane, wówczas nie będzie mieć trudności z przejściem ich wartości i zaakceptowaniem ich jako własne. W wypadku zaś gdy grupa, zwłaszcza rówieśnicza, odrzuca wartości religijne, jednostka, chcąc w grupie pozostać, zyskać jej uznanie i aprobatę, najczęściej również je odrzuca.

Przyjmuje się, że postawa nie jest mechanizmem wrodzonym, lecz strukturą wyuczoną, nabytą na bazie indywidualnego doświadczenia w warunkach społecznych i przechodzi w swoim rozwoju szereg procesów. Na ten proces największy wpływ mają, jak już zostało to wcześniej podkreślone, rodzice i katecheci, jednak bardzo duże znaczenie ma także przekazana przez nich wiedza dotycząca przedmiotu oraz osobiste doświadczenie.

Wiedza o przedmiocie postawy odgrywa istotną rolę w jej rozwoju. Stopień do przedmiotu zależy od ilości i jakości informacji na temat przedmiotu, od sposobów jej przetwarzania oraz stopnia jej ważności dla przedmiotu³⁶

Ilość i jakość wiedzy posiadanej przez jednostkę zależy od jakości źródeł (np. rodzice, grupy religijne, instytucja kościelna, literatura), z których ta wiedza pochodzi. Pierwsze wyobrażenia religijne i religijne pojęcia wchodzi w proces myślowy człowieka i wywierają bardzo duży wpływ na rozwój świadomości religijnej. Funkcjonują w rozwoju tej świadomości jako realne językowo-pojęciowe formy procesów poznawczo-intelektualnych³⁷

³⁴ E. B. H u r l o c k. *Rozwój dziecka*. Warszawa 1960 s. 566.

³⁵ Por. J. M a r i a ń s k i. *Religijność młodzieży naszego czasu i środowiska*. W: „Seminare” 1986 s. 9-39.

³⁶ P r ę ż y n a. *Funkcja postawy religijnej* s. 125.

³⁷ Por. I. B a j e r o w a. *O języku współczesnego życia religijnego*. „W drodze” 1981

Treść sądów dotyczących istnienia Boga, nieśmiertelności duszy itd. dociera do jednostki ze strony Kościoła bezpośrednio lub pośrednio przez autorytet rodziców, wychowawców itd. Im większy jest autorytet osób czy instytucji, które są źródłem informacji o przedmiocie, tym głębiej informacje te trafiają do świadomości jednostki, uzyskują silniejszą akceptację rozumu i wywierają głębszy wpływ na formowanie się określonej postawy. Posłuch dla autorytetu jest wówczas postawą zgodną z rozumem³⁸

Przyswajanie wiedzy religijnej jest uwarunkowane nie tylko wpływem autorytetów, ale także sposobem przekazywania informacji religijnych, który winien uwzględniać możliwości rozwojowe jednostki i posiadany uprzednio przez jednostkę stan wiedzy religijnej. Przyjęcie wiedzy ułatwia refleksyjne wyartykułowanie poszczególnych składników systemu przekonań w ich strukturalnym powiązaniu i religijnej doniosłości. Przyswajanie wiedzy religijnej jest uwarunkowane etapem i poziomem rozwoju intelektualnego jednostki, jej zdolnościami i zainteresowaniami. Zainteresowanie wiedzą religijną ułatwia jej zrozumienie i przyjęcie. Jednostka otrzymywane informacje odczuwa i akceptuje wtedy, gdy mogą one stanowić odpowiedź na jej aktualne problemy czy pomagać w interpretacji jej własnych doświadczeń. Treści religijne pozostają w pamięci, uzyskując trwałość, gdy są „zoperacjonalizowane”, tzn. uświadomione i rozumiane w powiązaniu z religijnym działaniem. Jednostka w trakcie kontaktu z wypowiedziami Objawienia nierzadko dochodzi do aktu religijnego³⁹ Prawidłowy rozwój świadomości religijnej może zostać ułatwiony przez taki sposób podawania informacji, który umożliwia jednostce rozumienie elementów doktryny religijnej tradycji w całości wiedzy religijnej i pozareligijnej i ich wzajemną konfrontację na rzecz przyjęcia lub odrzucenia. Zrozumienie rzeczywistości religijnej jest warunkiem racjonalnego zaangażowania się⁴⁰

Ponieważ proces przyswajania wiedzy religijnej ma u swoich podstaw „ja” jednostki, która jest inteligentną podmiotowością, dlatego na rozwój religijnych przekonań wpływa potrzeba i zdolność przetwarzania otrzymywanych informacji, ciągłego rewidowania już przyjętych interpretacji systemu przekonań celem ich głębszego i szerszego zrozumienia. Przeobrażanie się przekonań odbywa się drogą pewnej aktywności w zakresie selekcji, eliminacji, po-

nr 9 s. 43-50.

³⁸ C h a i m. *Psychologiczna analiza religijności* s. 28.

³⁹ G. H a n s e m a n n. *Wychowanie religijne*. Warszawa 1988 s. 99.

⁴⁰ C h a i m. *Psychologiczna analiza religijności* s. 28.

szukiwań, manipulacji i organizowania, począwszy od surowego, nieukierunkowanego myślenia indukcyjnego, rozwiązywania problemów aż do myślenia twórczego⁴¹ Poszczególne przekonanie w miarę pogłębiającej się religijności nie jest celem samym w sobie, ale służy jako czynnik religijnego wzrostu.

Decydującym elementem w kształtowaniu się postaw są osobiste doświadczenia każdej jednostki. Pozwala to człowiekowi ukształtować właściwą postawę wobec siebie, własnego życia i własnych potrzeb, postawę wobec Boga, wiary, drugiego człowieka, wobec świata, otoczenia, w którym żyje.

Na rozumienie treści pojęć religijnych i ich akceptację ma wpływ doświadczenie ich sensu. Rodzaj doświadczeń, które jednostka przeżywa, i informacje, które otrzymuje, mogą w sposób zasadniczy wpływać na uformowanie się jej postawy wobec systemu doktrynalnego, podczas gdy informacje, których sensu nie odkryła, nie zostają w pełni zaakceptowane i inkorporowane do religijnej świadomości jednostki⁴² Oczywisty charakter doświadczeń związanych z treścią przekonań sprawia, że przekonania przestają być hipotetycznie lub arbitralnie przyjętymi, a nabierają egzystencjalnej pewności.

Zauważając wraz z rozwojem intelektualnym, że pojęcia są nieadekwatne, zbyt obrazowe i konkretne, nie odpowiadające rzeczywistości, z którą się spotyka, jednostka może odrzucić religijne treści zawarte w archaicznych sformułowaniach lub poszukiwać dla tych treści sformułowań bardziej odpowiednich. Spotykając się natomiast z pojęciami i ideami religijnymi, zanim zdoła je zrozumieć, jednostka może te idee zniekształcić lub odrzucić⁴³

Powodem odrzucania „depozytu wiary” podawanego oficjalnie przez Kościół (do czego dochodzi najczęściej w okresie dorastania) są błędne lub zniekształcone wyobrażenia związane z religijnymi pojęciami wyniesione z dzieciństwa. Na brak akceptacji treści religijnych informacji może wpływać także niewłaściwie używane słownictwo religijne, które nie spełnia w danej kulturze czy dla danej jednostki funkcji komunikacji w relacji z transcendencją. Niedostateczność poznania przedmiotu religijnego może wy pływać również z braku informacji, z „drugorzędności” ich znaczenia dla oceny przedmiotu, z braku powiązania z już posiadanymi informacjami, a także z nieumiejętności refleksyjnego wyartykułowania poszczególnych elementów systemu przekonań, z zatrzymania się w procesie kolejnych doświadczeń z przedmiotem

⁴¹ Tamże s. 29.

⁴² P r ę ż y n a. *Funkcja postawy religijnej* s. 125.

⁴³ C h a i m. *Psychologiczna analiza religijności* s. 29.

religijnym, z niezdolności do ciągłej reorganizacji pojęć religijnych dla ich coraz pełniejszego zrozumienia i głębszej akceptacji⁴⁴

Zdaniem J. Pastuszki doświadczenia religijne „są organicznie włączone do całości życia psychicznego i nie stanowią jakiegoś ciała obcego”⁴⁵ Mówiąc zatem o postawie religijnej, nie można – podkreślmy jeszcze raz – jej wyłączać z postawy w znaczeniu psychologicznym. Religijność bowiem jest nieodłącznym faktorem postawy psychologicznej. Postawa religijna jest pewnym aspektem postawy psychologicznej. Chodzi tutaj o postawę psychologiczną, ale w relacji do kultu, do określonej idei Boga. Tak więc o religijnym aspekcie postawy można mówić ze względu na przedmiot, który swoją treścią przynależy do religii⁴⁶

III. DOJRZAŁA POSTAWA RELIGIJNA

W literaturze psychologicznej można spotkać inne jeszcze aspekty postawy religijnej. G. Allport np. wprowadza pojęcie „dojrzałości” postawy religijnej. Dojrzałość postawy nie jest jej cechą w sensie dotychczas omówionym, jest to raczej pewnego rodzaju postulat, wzorzec, ku któremu winien zmierzać rozwój każdej postawy religijnej. Nie każda osoba odznacza się dojrzałą postawą religijną⁴⁷ Zresztą formowanie się dojrzałości postawy to proces złożony i ciągły, bez wyraźnie określonego punktu docelowego, zawsze bowiem można ją doskonalić. Dlatego trudno precyzyjnie określić pojęcie dojrzałości. Można raczej podać zespół warunków, które winna spełniać dojrzała postawa religijna. Wspomniany G. Allport wymienia następujące z nich:

– Samokrytyczność – dobre zróżnicowanie postawy, czyli umiejętność patrzenia na złożone zagadnienia religijności w sposób krytyczny i rozumny. Jest to umiłowanie Kościoła dla jego elementu Boskiego mimo ludzkich wad. Tutaj mieści się również umiejętność odróżniania elementów istotnych od mniej istotnych.

– Autonomiczny i dynamiczny charakter religijnej siły motywacyjnej. Ta siła powinna być niezależna od popędów. Religia ma spełniać rolę mistrza,

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ P a s t u s z k a. *Osobowość a religijność* s. 9.

⁴⁶ N o w a k. *Identyfikacja postaw* s. 33.

⁴⁷ Por. H. S ł o t w i ń s k a. *Przejawy dojrzałości chrześcijańskiej*. „Roczniki Teologiczne” 49:2002 z. 6 s. 189-203.

a nie sługi. Główną sprężyną w ważnych decyzjach powinny być motywy religijne.

– Konsekwentna moralność inspirowana wiarą. To znaczy, że zasady moralne obejmują wszystkie dziedziny życia. Wiarę widać nie tylko w modlitwie, ale i w czynach. Autentyczność wewnętrzna wiary potwierdzana jest czynami zewnętrznymi.

– Wszechstronność i szeroko rozumiane znaczenie życia religijnego. Religia odnosi się do wszystkich aspektów życia. Człowiek religijny próbuje całe swoje życie odnieść nie tylko do drugiego człowieka, lecz i do Stwórcy.

– Integrujący charakter religijności. To taka religijność, która łączy w pewną całość wszystkie nici życia codziennego. Wtedy zyskuje moc, by stać się jednoczącą filozofią życia.

– Heurystyczny charakter religijności. Oznacza to, że religijność nie jest statyczna, skostniała, lecz ciągle poszukująca większego światła łaski, nowych uzasadnień dla swojej wiary. Taka postawa religijna nieustannie poszukuje dla siebie nowego wzmocnienia⁴⁸.

W powyższym katalogu warunków, które powinna spełniać postawa religijna, da się zauważyć, że człowiek dążący do doskonałej postawy religijnej uważa Boga za początek, cel i najwyższe dobro dające mu szczęście. Tak rozumiana religia w kontekście potrzeb psychologicznych człowieka może stać się bardzo ważnym elementem jego rozwoju.

*

Przegląd zagadnień związanych z postawami religijnymi pozwala lepiej uświadomić sobie, jak istotną rolę odgrywają one w życiu człowieka, w życiu różnych grup społecznych i całych społeczeństw. Mając to wszystko na uwadze, katecheza systematyczna już od pierwszych lat szkolnych (a nawet przedszkola) wspomaga rodziców w kształtowaniu postaw religijnych u dzieci i młodzieży podczas katechezy.

⁴⁸ Za: P r ę ż y n a. *Funkcja postawy religijnej* s. 46; por. R. P o m i a n o w s k i. *Z badań nad psychologicznymi aspektami przynależności religijnej młodzieży z ośrodków duszpasterstwa akademickiego*. „Seminare” 4:1978 s. 114.

BIBLIOGRAFIA

- A d a m s k i F. (red.): Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej. Warszawa 1973.
- B i e l e c k i J.: Psychologia nie tylko dla psychologów. Warszawa 2002.
- M u r a w s k i R.: Rozwój religijny. W: Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej. Red. R. Murawski. Warszawa 1989 s. 70-93.
- S ł o t w i ń s k a H.: Przejawy dojrzałości chrześcijańskiej. „Roczniki Teologiczne” 49:2002 z. 6 s. 189-203.
- S u j a k E.: Rozważania o ludzkim rozwoju. Kraków 1975.

DEVELOPMENT OF RELIGIOUS ATTITUDES

S u m m a r y

The article presents the notion of religious attitude and its development as well as a characteristics of a mature religious attitude. Taking into consideration the changing social-political attitudes causing significant transformations of the mentality and religiousness in young people, pointing to this problem seems to be very important. The shape of the young man's religiousness is influenced both by internal and external factors. Among the external factors such ones are mentioned as: fast development of science and technology, unification of the outlook on the world, social and democratic changes, secularisation, changes in the living standard of the nation and particular individuals. Catechesis in its didactic-educational aspect constantly meets the needs of the catechised ones not only through transmission of the indispensable compendium of the religious knowledge, but also through forming proper religious attitudes, leading to true Christian maturity.

Translated by Tadeusz Kartowicz

Słowa kluczowe: religia, religijność, postawa religijna, rozwój, dojrzałość, wychowanie, katecheza.

Key words: religion, religiousness, religious attitude, development, maturity, education, catechesis.